

Summary. The paper considers the problems of transboundary spread of environmental risks and threats to the western regions of Ukraine (Volyn, Lviv, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk and Chernivtsi oblasts). A component structure of environmental and natural-technogenic hazard for selected regions is revealed. Analyzed here are directions of the spread of the main types of hazards both on the territory of Ukraine and in the opposite direction, towards the EU countries. The paper determines the role of international cooperation to prevent risks and threats. Possibilities of attraction of financial resources of the international structural funds (in this case – of the Cohesion Fund) to invest environmental projects are outlined.

Key words: environmental and natural-technogenic safety, risks, threats, cross-border territories, international cooperation, structural funds.

УДК 332.8

Огданський К. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
декан факультету менеджменту*

*Дніпропетровського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління*

Ohdanskyi K. M.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Management*

*Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration
National Academy of Public Administration*

ДЕФІНІЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

DEFINITION OF ECONOMIC DEVELOPMENT: NATIONAL ASPECT

Анотація. Статистичні дані вітчизняної економіки за весь період опублікування показують загальний тренд економічної системи країни, який може мати різнобічні наслідки. Автор проводить аналіз процесів в економіці незалежної України для визначення певних закономірностей розвитку. Були визначені основні критичні точки цих процесів та доведена їх взаємозалежність. Автор зробив структурний аналіз макроекономічних складових валового суспільного продукту з метою визначення національних особливостей певних деструктивних явищ.

Ключові слова: зростання, регулювання, економічне зростання, динаміка, національний продукт, ВВП.

Постановка проблеми. Сучасне регулювання потребує переорієнтації на сприйняття оточуючої дійсності в динамічному контексті. У даному випадку ми досить часто стикаємося з проблемою, яка в останні роки набула уваги під час розгляду суспільного стану й формування прогнозів щодо його змін в урядових документах і досить гостро дебатуються на сторінках фахових наукових видань і пов'язується з такою категорією, як динаміка. На сьогодні застосування терміна «динаміка» для опису суспільних явищ не є новиною ні для науки, ні для практики. Світова спільнота у своїй більшості визнає, що людству не потрібне зростання заради зростання і, більш того, зростання за будь-яку ціну. Керуючись застереженням, потрібно вести пошук відповіді на питання про те, що являє собою суспільний розвиток та такі її форми, як зростання та розвиток, якими характеристиками вони описуються, у чому полягає відмінність між ними і які їх параметри слід прийняти в аналітиці до уваги, щоб об'єктивно пояснити деструктивні аспекти суспільного поступу. Сьогодні актуальність проблеми забезпечення балансу між зростанням і розвитком зумовлена також потребою в реалізації інноваційної моделі господарювання. Це об'єктивно необхідний і неминучий процес на будь-якому етапі розвитку,

який потребує через складені обставини певного збагачення науки й практики новітніми теоретичними й науково-методичними розробками для усунення нагромаджених деструктивних явищ. У контексті формування об'єктивної конструкції суспільного розвитку потрібно задіяти потенціал формування наукових підвалин із меншим компонентно-інструментальним наповненням, але більш гнучким. Крім того, очевидним є той факт, що для адекватної реакції на виклики часу є формування сучасних управлінських технологій із наданням необхідного для системи управління методичного, інструментального та інформаційного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання теорії та методології динамічних процесів визначального характеру були обґрунтовані знаними у світі вченими-економістами, а саме К. Марксом, К. Жюгляром, В. Джевонсоном, Дж. Б. Кларком, Р. Харродом, Дж. М. Кейнсом, Е. Хансеном, Е. Домаром, Й. Шумпетером та ін. Спроби наукового обґрунтування забезпечення виробничого та суспільного зростання на різних рівнях управління реалізовані в працях таких вітчизняних учених, як В. Базилевич, А. Бутук, А. Гальчинський, В. Гесць, Н. Гражевська, В. Гришкін, Н. Деєва, П. Єщенко, О. Зайцев, Г. Клишко, П. Круш, Г. Лавінський, Л. Мельник,

С. Мочерний, В. Семиноженко, В. Тарасевич, Л. Тимошенко, А. Філіпенко та ін.

Формулювання цілей статті. Нами було поставлено завдання визначити характер і рельєфність циклів у сучасній економіці України. Оскільки практика незалежного господарювання не є настільки тривалою, щоб забезпечити дослідження необхідною статистикою, ми вважали за можливе для знаходження максимуму щодо випуску товарів та послуг, а також продуктивності суспільної праці зайнятих залучити офіційні звітні дані, опубліковані державним статистичним органом України за радянських часів. Наявність дискусійних питань у русі до цивілізаційних стандартів життя, а також об'єктивна необхідність забезпечення відповідності засобів і способів вирішення ряду аспектів суспільного розвитку в умовах високої невизначеності обумовили розв'язання в межах репрезентованого дослідження наукової проблеми, яка має народногосподарське значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічну динаміку характеризує, перш за все, господарське зростання, яке визначально відображає рух економічної системи. Воно виявляється в збільшенні реального обсягу виробництва продукції. За нашими розрахунками, випуск товарів і послуг у 2012 р. не досягнув рівня 1990 р. і становив лише 90,1% від нього. Ці зміни досить незначні порівняно з тривалим часовим відрізком. Вони не тільки не наблизили, а й віддалили від 1990 р. продуктивні можливості України на момент розпаду колишнього СРСР. Необхідно підкреслити, що процеси безпосередньої рецесії щодо випуску товарів і послуг в українській економіці реально відбувалися в 1990-1994 рр. та 2008-2009 рр. Саме в період 1990-1994 рр. випуск товарів і послуг через розрив економічних зв'язків з республіками колишнього СРСР знизився на 36,3 відсоткових пункти (в.п.) [5, с. 16]. Інший рецесійний цикл з 2007 по 2009 рр. мав своїм наслідком зниження випуску товарів і послуг на 20,4 в.п. порівняно з 1990 р. Є в цьому і інший методологічний аспект. Рецесія випуску товарів і послуг у 1990-1994 рр. за ланцюговими темпами зростання була настільки сильною, що навіть їх зміна на позитивний вектор у 1995-1999 рр. не дозволила припинити зменшення базисних темпів зростання. І тільки протягом 2000-2008 рр. випуск товарів і послуг зріс на 185,9%, що дозволило досягти рівня у 98,3% від рівня 1990 р. [6, с. 16]. У 2009 р. через об'єктивні причини, пов'язані зі світовою фінансовою кризою, випуск товарів і послуг порівняно з 2008 р. дещо знизився. Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2009 р. випуск товарів і послуг становив тільки 79,6% від рівня 1990 р., у 2010 р. – 83,7%, у 2011 р. – 89,7%, а у 2012 р. – 90,1% [2; 7, с. 14]. Статистичні дані щодо випуску товарів і послуг у ринкових цінах наведені в табл. 1.

У поясненні рецесійних відрізків економічних змін не потрібна глибока та ґрунтовна діагностика. Вона очевидна й пов'язується з розривом економічних зв'язків, призупиненням або повним припиненням економічної діяльності тепер уже національними господарюючими суб'єктами, зменшенням попиту та відсутністю фінансових ресурсів для підтримання й зростання виробництва, а також інституційними перетвореннями [8, с. 69]. Загалом упродовж 1990-1994 рр. випуск товарів і послуг в Україні зменшився на 36,3 в.п. Протягом 1990-1999 рр. випуск товарів і послуг в Україні зменшився на 51,5 в.п. Якщо керуватися пороговими параметрами змін, то критичним вважається падіння виробництва впродовж п'яти років на 50,0% [3, с. 242]. Подібний рівень зменшення виробництва товарів і послуг мав місце на національних теренах упродовж більш тривалого проміжку часу.

Перехід з 1994 р. до фази виробничого поживлення тою часткою суб'єктів господарювання, які вижили у фазі економічного спаду, дозволило вже у 2008 р. майже досягти рівня 1990 р. Після рецесії 2009 р. впродовж наступних трьох років (2010-2012 рр.) темпи зростання суспільного виробництва були низькі, що не дозволило досягти рівня 1990 р. та 2008 р. Водночас дещо упередженою є думка про започаткування на теренах країни з 1994 р. стійкого економічного зростання.

За час підйому економіки у 1995-2007 рр. система відчувала вплив чинників, які штучно сприяли зростанню випуску товарів і послуг. Ми маємо на увазі зменшення чисельності зайнятого населення. Якщо обсяг випуску товарів чи послуг упродовж 1990-2008 рр., з урахуванням усієї перипетії подій у цей період, дозволив майже відтворити урешті-решт рівень 1990 р., то кількість зайнятих в економіці зменшилася на 17,5% [6, с. 16; 9, с. 354]. Попереджаючи можливі заперечення, хотілося б виокремити деякі тенденції в динаміці цих двох макроекономічних показників, які не кореспондувалися і, унаслідок цього, повною мірою не дають підстав для об'єктивного тлумачення характеру змін в економічному зростанні (рецесії) у період 1990-2012 рр. (рис. 1). Зрозуміло, що процеси змін кількості зайнятих стосуються всього того, що розгорглося в Україні як складової світогосподарської системи загалом. Ми не принижуюмо їх значущість щодо впливів на зміни в суспільних перетвореннях, проте вони безпосередньо не кореспондувалися з управлінськими діями.

Рис. 1. Темпи зростання випуску товарів і послуг у 1990-2012 рр.

Якщо дотримуватися зовнішніх проявів і формальних уявлень про процеси виробництва, то логічно й несуперечливо пояснити характер його змін можна на тривалому проміжку часу, але у взаємозв'язку відносно локальних макрохарактеристик. За аксіоматичною формулою, обсяги виробництва визначаються кількістю зайнятих і продуктивністю їх праці. Наприклад, у Великій Британії вже наприкінці XVIII ст. саме підвищення продуктивності праці в розрахунку на одного робітника ідентифікувалося з економічним зростанням [11, с. 6]. І, що головне, згодом це поширилося на континентальну Європу, США й інші країни.

Відомо, що в колишньому СРСР на однаковий обсяг виробництва для виконання однієї і тієї самої функції витрачалося у 3 – 4 рази більше праці (чисельності робочої сили), ніж у США або західноєвропейських країнах [4, с. 66]. Ми привертимо увагу до цього факту насамперед через те, що він репрезентує дані, які не можна не враховувати на рівні теоретичного аналізу кількісної складової економічної динаміки. Унаслідок оптимізаційних дій зі звільнення надлишкової робочої сили не викликає сумнівів твердження про спадний характер змін щодо чисельності зайнятих в економіці та коливальний –

Таблиця 1

Динаміка випуску товарів і послуг та чинників, що її визначають

Рік	Показники										Вектор змін (+зростання; – зменшення) за порівняними показниками				
	Випуск товарів і послуг, у фактичних цінах млн грн	Випуск товарів і послуг, у порівняних цінах 2012 р., млн грн	Кількість зайнятих, тис. осіб	Наймані працівники, тис. осіб	Продуктивність праці зайнятого, тис. грн/особу	Продуктивність праці найманого працівника, грн/особу	Продуктивність праці найманого працівника, грн/особу при фіксованій чисельності	Випуск товарів і послуг	Кількість зайнятих	Наймані працівники	Продуктивність праці зайнятого	Продуктивність праці найманого працівника	Продуктивність праці при фіксованій чисельності		
1990	345	3715418	25419,1	24666,0	146166,4	150629,1	150629,1	150629,1	150629,1	150629,1	150629,1	150629,1	150629,1		
1991	632	3503640	25012,4	24447,9	140076,1	143310,5	143310,5	143310,5	143310,5	143310,5	143310,5	143310,5	143310,5		
1992	11157	3251378	24529,4	23342,6	132550,2	131816,2	132550,2	131816,2	132550,2	131816,2	132550,2	131816,2	132550,2		
1993	377522	3053044	23919,4	22647,3	127638,8	134808,3	134808,3	134808,3	134808,3	134808,3	134808,3	134808,3	134808,3		
1994	2858702	2366109	22902,6	21193,1	103311,8	111645,3	111645,3	111645,3	111645,3	111645,3	111645,3	111645,3	111645,3		
1995	13108480	2072711	23725,5	20358,9	87362,2	101808,6	101808,6	101808,6	101808,6	101808,6	101808,6	101808,6	101808,6		
1996	185390	1882022	23231,8	19320,1	81010,6	97412,6	97412,6	97412,6	97412,6	97412,6	97412,6	97412,6	97412,6		
1997	216719	1859438	22597,6	18248,5	82284,8	101895,4	101895,4	101895,4	101895,4	101895,4	101895,4	101895,4	101895,4		
1998	236304	1803655	22348,7	17685,9	80705,1	101982,7	101982,7	101982,7	101982,7	101982,7	101982,7	101982,7	101982,7		
1999	298223	1803655	21823,7	16556,5	82646,6	108939,4	108939,4	108939,4	108939,4	108939,4	108939,4	108939,4	108939,4		
2000	416698	1964180	20175,0	16044,0	97357,1	122424,6	122424,6	122424,6	122424,6	122424,6	122424,6	122424,6	122424,6		
2001	499091	2173520	19971,5	15279,2	108831,1	142253,5	142253,5	142253,5	142253,5	142253,5	142253,5	142253,5	142253,5		
2002	545020	2299844	20091,2	14793,5	114470,2	155463,1	155463,1	155463,1	155463,1	155463,1	155463,1	155463,1	155463,1		
2003	651421	2563638	20163,3	14323,5	127143,8	178981,3	178981,3	178981,3	178981,3	178981,3	178981,3	178981,3	178981,3		
2004	872332	2927749	20295,7	14041,2	144254,6	208511,3	208511,3	208511,3	208511,3	208511,3	208511,3	208511,3	208511,3		
2005	1088382	3057789	20680,0	14005,3	147862,1	218330,8	218330,8	218330,8	218330,8	218330,8	218330,8	218330,8	218330,8		
2006	1301242	3295576	20730,4	14069,2	158973,1	234240,5	234240,5	234240,5	234240,5	234240,5	234240,5	234240,5	234240,5		
2007	1716658	3633679	20904,7	14001,9	173821,2	259513,3	259513,3	259513,3	259513,3	259513,3	259513,3	259513,3	259513,3		
2008	2276812	3652256	20972,3	13938,9	174146,7	262019,0	262019,0	262019,0	262019,0	262019,0	262019,0	262019,0	262019,0		
2009	2137836	2957473	20191,5	12948,5	146471,2	228402,7	228402,7	228402,7	228402,7	228402,7	228402,7	228402,7	228402,7		
2010	2594833	3109805	20266,0	12564,2	153449,4	247513,2	247513,2	247513,2	247513,2	247513,2	247513,2	247513,2	247513,2		
2011	3147953	3332730	20324,2	12093,8	163978,4	275573,4	275573,4	275573,4	275573,4	275573,4	275573,4	275573,4	275573,4		
2012	3347592	3347592	20354,3	12181,3	164466,1	274814,0	274814,0	274814,0	274814,0	274814,0	274814,0	274814,0	274814,0		

щодо випуску товарів та послуг [10, с. 344]. Випуск національного продукту, безумовно, визначається працею, але не безпосередньою кількістю зайнятих, а результатом їх створювальної діяльності, тобто продуктивністю суспільної праці.

Виходячи з розрахунків виокремлених показників, репрезентованих у табл. 1, їх абсолютні зміни впродовж 1991-2012 рр. порівняно з 1990 р. не підпорядковувалися лінійним функціям. У певній відповідності до динаміки випуску товарів і послуг відбувалися зміни продуктивності суспільної праці, а саме від максимуму у точці відліку до мінімального значення з досягненням «дна» (у 1997-1998 р. та 2009 р.) і наступного підйому у 2010 – 2012 рр. Наведені роздуми, безумовно, не свідчать про певне ігнорування методології встановлення кількості зайнятих. За чинними положеннями, категорія зайнятих не охоплює виключно тих, хто працює повний робочий день, тиждень, місяць та рік. Зайнятими дійсно вважаються й ті, хто працював упродовж досліджуваного періоду хоча б одну годину за наймом за винагороду чи безкоштовно або формально мав робоче місце [10, с. 339]. Більш інформативними в цьому контексті є дані щодо кількості найманих працівників підприємств, тобто тих хто уклав трудовий договір на постійній чи то тимчасовій основі. Ми врахували зміни чисельності працюючих і за цим показником, але чогось нового для зміни підходів до тлумачення динаміки не знайшли.

«Колівальний стан економіки, – писав відомий дослідник нелінійних процесів Б. Ікіс, – є змістом циклу» [15, с. 43]. Відомо, що в кожному циклічному процесі відбувається стрибкоподібно або уповільнено зміна параметрів системи від однієї рівноважної точки до іншої – від максимальної до мінімальної і навпаки. Свого часу Арістотель поголошував, що «...там, де є виникнення і рух, там повинна бути і межа; жоден рух не безмежний, кожен має своє завершення» [1, с. 110]. Ніби більш широко розвиваючи цю думку, відомий американський соціолог і економіст Й. Шумпетер зазначає, що «...за кожним «піднесенням» настає «депресія», а за кожною «депресією» – «піднесення» [12, с. 386].

Економіко-математична теорія катастроф, вивчаючи колівальні процеси, встановлює критичну зону, в межах якої можлива біфуркація, тобто період проходження системою нестійкого стану з дисбалансом того чи іншого параметра і множиною варіантів подальшої динаміки. У даному випадку мова йде про економічні цикли, які визначаються міжкризовим лагом. Учені виділяють три види економічних циклів, а саме короткі (3-4 роки), середні (7-11 років) та довгі (40-60 років). Доведено, що в економічних змінах трансформаційних етапів домінують в основному короткі й подекуди середні цикли, унаслідок чого їх називають базисними. Ми не ставили за мету визначення цих хвильових процесів як циклічних, з усіма необхідними параметрами, типу циклічності і т. ін. Для пояснення змін цих показників у контексті генерування або гальмування економічного зростання достатньо було встановлення вектору їх тренду, тобто тенденції розвитку. На підтвердження негативної еволюції можна залучити дані щодо амплітуди відхилення темпу зростання (зменшення) випуску товарів і послуг від фактичного значення. На доповнення про виокремлену тенденцію є і тренд кількості зайнятих в економіці. При цьому темп зменшення чисельності зайнятих майже втричі перевершував темп рецесії випуску товарів і послуг.

Між тим було б не зовсім виправданим обмежитися отриманими висновками щодо динаміки показника випуску товарів і послуг. Справа в тому, що показник

«валового випуску товарів і послуг» відображає загальну вартість засобів виробництва і предметів споживання, які були створені за певний термін часу й ідентифікуються з «валовим суспільним продуктом». Його специфікою є утримування повторного рахунку вартості предметів праці (сировини, матеріалів, палива, енергії тощо) як елементів вартості створюваних і використовуваних благ, так і самостійних продуктів. Як наслідок, кількісна складова економічної динаміки в суспільстві в разі його використання в процеси її вимірювання підпорядковується формулі: чим більші витрати, чим вища вартість використовуваних у виробництві матеріально-сировинних та паливно-енергетичних ресурсів, тим вищі темпи економічного зростання. Зрозуміло, що виробництво будь-якого товару неможливе без використання різного роду ресурсів. У системі національних рахунків (СНР) вони становлять зміст проміжного споживання і ідентифікуються з витратами на товари і послуги, які використовуються інституційними одиницями (нефінансові та фінансові корпорації, сектор загального державного управління, сектор домашніх господарств, сектор некомерційних організацій) для виробничих потреб (сировина, паливо, енергія, поточний ремонт, послуги транспорту, фінансових установ тощо). За чинною методологією до складу проміжного споживання входять також витрати із забезпечення належних умов праці та професійної підготовки працівників за рахунок коштів підприємств, на купівлю продуктів харчування та медикаментів медичними установами, витрати військових формувань на озброєння, харчування й обмундирування, витрати на відрядження, за винятком добових, та інші елементи проміжного споживання. Якщо звести всі ці складники до одного знаменника, то проміжну продукцію можна уявити як товари й послуги, які в процесі виробництва проходять подальшу обробку або продаються й перепродаються кілька разів, перш ніж потрапити до кінцевого споживача.

З вищезазначеного випливає, що та частина випуску товарів і послуг, яка залишається після вирахування з їх загального обсягу проміжного споживання, надає більш інформативні, а то й більш реальні дані щодо економічного зростання. Саме вона містить первинні доходи, що створюються учасниками виробництва й розподіляються між ними. Власне, ця різниця є кінцевим результатом виробничої діяльності економічних одиниць резидентів і нерезидентів (підприємств та домогосподарств) у сфері матеріального і нематеріального виробництва, незалежно від національної належності та громадянства, що мають центр економічних інтересів на території України, займаються виробничою діяльністю та перебувають на її економічній території не менше одного року. Для економіки загалом створюваний дохід визначають як кінцеву продукцію, призначену для споживання населенням та державою, а також для інвестицій та експорту. Сумарна оцінка поточного виробництва кінцевих товарів і послуг у межах країни за певний термін часу, як відомо, ідентифікується з валовим внутрішнім продуктом (ВВП). У прагненні забезпечити дослідження за генетичною концепцією розвитку соціально-економічних систем нами були залучені дані щодо проміжного споживання та ВВП і в період, що передував проголошенню незалежності нашої держави. Єдине, що накладало при цьому певні застереження, так це дещо інша методологія його визначення.

Результати розрахунків питомої ваги проміжного споживання та валового внутрішнього продукту в структурі випуску товарів і послуг впродовж 1985-2012 рр. подано на рис. 2. З нього не важко зробити досить однозначний

висновок щодо динаміки часток проміжного споживання і ВВП, оскільки їх зміни мали порівняно стійкий характер.

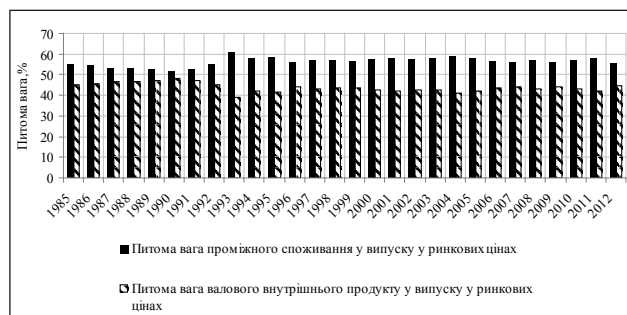

Рис. 2. Динаміка питомої ваги проміжного споживання та ВВП у випуску товарів і послуг в Україні у 1985–2012 рр.

Якщо в країні загалом прогресивного характеру набуває питома вага проміжної продукції порівняно з кінцевою, то, природно, зменшується споживання і майже призупиняється виробництво. Одним із варіантів поживлення економічної активності в такому випадку є відновлення власних виробництв, якщо їх було втрачено за роки реформування, або становлення імпортозаміщувальних виробництв. У ситуації, що склалася в економічному просторі України в пострадянський період, подібний захід, на наш погляд, майже не сприяв би економічному зростанню. Справа в тому, що країні потрібні сучасна техніка і технології для продукування товарів, які відповідають вимогам часу. У такій ситуації країна вимушена виокремити з товарної маси, яка виробляється національними продуцентами, продукцію, яку реально спроможні й зацікавлені поглинути містки щодо неї ринки розвинених країн. Мова йде про експортноорієнтовану модель розвитку, у якій основним джерелом доходів і економічного зростання є експорт. Проте експортне поживлення, як відомо потенційно можливе і реально відбувається виключно в окремих галузях, що, урешті-решт, у разі вичерпання економічних вигід від нього спричиняє застій. Приблизно подібна ситуація має місце в національній економіці, у якій питома вага експорту у ВВП становила у 2000 р. близько 45,8%, а у 2010 р. знизилася до 37,3%, а у 2012 р. зросла на 1,6 в.п. порівняно з 2010 р., але була меншою від реалії 2000 р. на 6,9 в.п. Із цього приводу можна навести резюме українських фахівців з міжнародних економічних відносин, за яким «... економічне зростання завдяки експорту не є універсальним і не обов'язково може відбуватися у всіх країнах, принаймні не завжди». Подібного висновку дійшли й зарубіжні вчені, на думку яких зовнішньоторговельна орієнтація не може розглядатися як універсальна, оскільки позитивна кореляція між економічним зростанням і експортом має місце за умови значного світового попиту.

Розгляд проблеми економічного зростання, безумовно, не може бути обмеженим національною економікою загалом. Остання, як відомо, являє собою народне господарство країни, яке постає як сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених галузей або видів економічної діяльності. Вони використовують вироблену продукцію і як кінцеву, і як проміжну. Природно, що в такому випадку суб'єкти видів економічної діяльності з домінуванням проміжного споживання орієнтуються на галузі, які, споживаючи їх продукцію, здатні забезпечити економічне зростання. Очевидною є проблема осмислення характеру змін питомої ваги проміжної та кінцевої продукції у валовому випуску в розрізі галузей (видів економічної діяльності) з метою виокремлення тої чи тих з них, які власне

й стримували економічне зростання. У такій об'єктивній поширеності об'єкта дослідження закономірно вівся пошук методологічних можливостей його охоплення за умови обмеження діапазону галузей, підгалузей і виробництв без втрати сутнісних індикаторних характеристик. У даному разі ми торкаємося проблеми, яка вирішується в Україні паралельно з ринково-трансформаційними процесами. Мова йде про структурні перетворення в русі світогосподарської тенденції щодо обґрунтування секторальної структури економіки.

Ще наприкінці другої половини ХХ ст. англійський економіст К. Кларк та французький суспільствознавець Ж. Фурастьє запропонували в аналітичних цілях поділяти економіку на три сектори – первинний, вторинний і третинний. До первинного сектору вони відносили головним чином сільське господарство; до вторинного – промисловість та будівництво; до третинного – сферу послуг [13; 14]. Будь-яка економіка є конгломератом структурованим у різних співвідношеннях кожного з цих секторів. Але з часом, зі зростанням національного доходу і більш-менш повним задоволенням вітальних потреб, має виникнути більш посилені попит на послуги й відбутися відповідний секторальний зсув у цьому напрямі.

У такому самому порядку ранжування проходило зростання коефіцієнту співвідношення питомої ваги проміжного споживання та ВВП у випуску товарів і послуг за виключенням сфери послуг. Логіка відповідної динаміки зростання проміжного споживання цілком природна. Будівництво є початком будь-якого виробництва, промисловість насичує будівлі технічними засобами, а сільське господарство надає сировину й підтримує життєздатність робочої сили. Проте їх вклад у продукування ВВП суттєво різняться. Якщо зорієнтуватися тільки на ситуацію початку 2013 р., то питома вага промисловості в загальному обсязі ВВП перевищувала 26,6%, сільського господарства – 7,7% і будівництва – 2,6%. Отже, ситуація зі змінами питомої ваги проміжного споживання та валової доданої вартості в розрізі секторів економіки в контексті забезпечення й підтримання економічного зростання є досить критичною в промисловості. Щоб увияти всю складність проблеми, треба підкреслити той факт, що на промисловість припадає більше половини проміжного споживання національної економіки. За нашими розрахунками, у 1990 р. промисловість поглинала понад 64,0% усіх матеріально-сировинних та паливно-енергетичних ресурсів країни в процесі виробництва, а на всі інші сектори разом припадало вдвічі менше. У наступні роки ситуація змінювалася і, хоча в позитивний бік, але не прогнозованим чином. Якщо у 1992 р. ресурсне наповнення промислових суб'єктів порівняно з 1990 р. зросло на 4,3 в.п., то у 1997 р. знизилося до 51,2%, а у 2009 р. – до 49,9%. Узагалі, за станом на початок 2011 р. обсяг проміжного споживання промисловості перевищив 55,8% від загальнонаціональних матеріальних витрат, а у 2012 р. набув значення у 51,2%. Водночас саме промисловість забезпечувала у 2010 р. понад 63,7% експорту, що було тільки на 5,4% менше від рівня 2000 р. У 2012 р. внесок промислового сектору до загального обсягу експорту оцінювався вже на рівні 70,0%, тоді як у 2000–2010 рр. експорт галузі був на рівні 80,0%. За загальними даними, експортувалося майже 78,0% легкої промисловості, 65,0% – металургійної, 60,0% – машинобудівної і 54,0% хімічної промисловості.

Спробуємо розглянути таке становище крізь призму структури зовнішньої торгівлі товарами та обумовленої нею структури промисловості у вихідному щодо економічного зростання та сучасному становищі. Згідно з проведеними розрахунками, у 1990 р. у структурі експорту майже

77,7% становили сировина, матеріали й товари народного споживання. Десять років потому, а саме у 2000 р., сировинна складова експорту знизилася до 44,6%, а у 2010 р. знову зросла до 57,8%, а у 2012 р. ще зросла на 20,1 в.п. І це за умови, що обсяги продукування промислової продукції у 2000 р. порівняно з 1990 р. були на 43,0 в.п., у 2010 р. – на 12,1 в.п., а у 2012 р. – на 7,1 в.п. меншими.

Головною статтею експорту була й залишається продукція металургійного комплексу: у 2000 р. її питома вага в структурі товарного експорту становила 44,4%, а після кризи у 2010 р. – 33,7%, у 2011 р. – 32,3% і у 2012 р. – 27,5%. Виокремлені реалії, безумовно, викликають досить суперечливі асоціації, обумовлені експортною політикою промислового сегменту економіки. Якщо в 1990 р. базові галузі промисловості в її структурі не перевищували 21,0%, то у 2000 р. були доведені до 52,2%, а у 2010 р., через проблеми попиту на світових ринках, були зведені до 29,9%, у 2011 р. до 17,1% і у 2012 р. до 18,1%, наближаючись водночас до не зовсім прийнятної частки 1990 р.

Логічно постає питання: а чи наведені цифри є загрозливо значними? З урахуванням доступної статистики, це приблизно втричі більше, ніж у провідних країнах світу. Так, за офіційними даними у 2005-2008 рр. на металургію та оброблення металу в структурі промислового виробництва Німеччини припадало 12,8%, Англії – 9,3%, Франції – 11,3%, Японії – 12,3%, США – 10,6%, тоді як в Україні – 23,0 ÷ 23,5%. Якщо врахувати економічну ситуацію на світовому ринку 2007-2012 рр., то наведені дані щодо розвинених країн, за винятком України, не могли набути тенденції до посилення позицій металургії у структурі промислового виробництва. Слід підкреслити, що й в Росії у 2009 р. виробництво продукції металургійного комплексу не перевищувало 16,6% від загального обсягу реалізації продукції промисловості, а у 2010 р. – 18,4%.

Проблема щодо витратного характеру металургійного комплексу і, природно, впливу на питому вагу проміжного споживання у валовому випуску товарів і послуг полягає не стільки в його значній частці в промисловому виробництві, скільки в перебуванні його виробництв у секторі низьких технологій. Застосовувана технологія в сукупності з організацією виробничого процесу багато в чому визначає рівень виробничих затрат. Більш того, із технологією пов'язують не тільки виробничі процеси, а й сукупність науково-технічних і професійних знань, методів, засобів виробництва, нової техніки, які забезпечують перетворення природної речовини в продукти широкого використання.

На сьогодні одночасно потенційно можуть існувати і взаємодіяти в різних секторах економіки шість технологічних укладів. Відомо, що в Україні питома вага п'ятого технологічного укладу в 1990 р. становила 6,0%, четвертого – 51,0%, третього – 37,0% і нижчого рівня – 6,0%. За результатами досліджень фахівців Інституту економіки та прогнозування НАН України, майже 58,0% випуску вітчизняної продукції у 2001 р. забезпечували технології 3-го технологічного укладу і 38,0% – 4-го технологічного укладу. За станом на кінець 2012 р. структурування економіки за технологічними укладами мало такий вигляд: 58,0% виробленої продукції припадає на третій технологічний уклад, 38,0% – на четвертий, 3,9% – на п'ятий і тільки 0,1% на шостий. Проте й це не було б на заваді формуванню потенції до економічного зростання, якби кошти, отримані від експортної діяльності, вкладалися в модернізаційні проекти в металургійному комплексі з метою переведення його активності в систему координат 5-го і 6-го технологічних укладів. Хоча дослідження цього не підтверджують, за даними академіка НАН України В.Гейця, понад 75% інвестицій вкладається все в той самий

3-й технологічний уклад і тільки 20,0% – у 4-й; у технологічній частині капіталовкладень на 83,5% теж домінує 3-й технологічний уклад (до 10,0% – 4-й), чим і визначаються перспективи галузі, промисловості і країни на найближчі 10-15 років.

Висновки. Явища матеріального світу, а тим більше економічне зростання є надзвичайно складними і багатоманітними. Виокремлення в процесі розгляду економічної динаміки її стрижнем економічного зростання залишає поза увагою субординовані щодо нього елементи. Зв'язок між ними й забезпечує сутнісну характеристику динамізму. Зростання витрат виробництва можна пояснити як переходом до гірших джерел природних багатств, так і приведенням цін до їх ринкового рівня. Беззаперечним є той факт, що Україна здійснювала виробничо-господарську діяльність за часи перебування в складі колишнього СРСР за штучно заниженими цінами на сировину, паливно-енергетичні ресурси, продукти тощо. В умовах технологічної відсталості реального сектору економіки взагалі забезпечення економічного зростання більш прийнятне для товаровиробників через інфляцію витрат. Подібна політика і результати економічного зростання ставлять масу питань щодо здатності економіки не тільки вирішувати проблему забезпечення потреб населення, а й протистояти загрозам порушення стабільної динаміки. На наш погляд, небажаний розвиток ситуації з економічним зростанням знаходить пояснення в інерції щодо орієнтації на зовнішні ринки й майже повне виключення потенціалу внутрішнього ринку. З огляду на це аксіоматичне положення, ми розрахували базові темпи зростання валового випуску товарів і послуг та базові темпи змін проміжного споживання в період з 1985 по 2012 рр. Результати розрахунків для порівняння наведені на рис. 3.

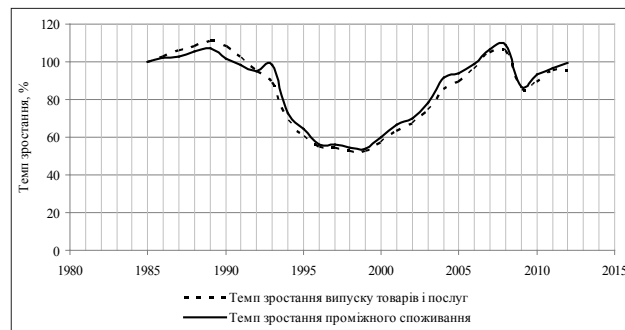

Рис. 3. Динаміка темпу зростання випуску товарів і послуг та проміжного споживання в Україні у 1980–2015 рр.

Наведені на рис. 3 зміни темпів зростання випуску товарів і послуг та проміжного споживання, співвідношення між якими є індикатором економічного зростання, дозволяють зробити ряд висновків, перш за все, до проголошення незалежності України економічна динаміка характеризувалася перевищенням темпів зростання валового випуску над темпами зростання проміжного споживання. Такий стан спостерігався і в часи незалежності. Але він був нетривалим і закінчився вже у 1992 р., коли темпи зростання валового випуску зрівнялися з темпами зростання проміжного споживання. У наступні роки, аж до 2012 р., темпи зростання проміжного споживання перевищували темпи зростання валового випуску товарів і послуг. У світовій практиці давно використовується співвідношення темпів зростання споживання матеріально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів з темпами змін продукування товарів і послуг або, як його

називають, показник еластичності матеріальних витрат з випуску товарної маси. Те, що має місце в національній економіці, майже від самого початку її виокремлення в самостійну систему, пов'язано зі зростанням коефіцієнта еластичності матеріальних витрат з випуску товарної маси й свідчить про практику марнотратства ресурсів і відсутність будь-якої політики з ресурсозбереження.

Отже, можна зробити висновок, що національне виробництво стосовно галузей, які забезпечують своєю експортною діяльністю імпорту високотехнологічної продукції, неспроможне за одержаними наявними фінансовими ресурсами через різні причини задовольнити в необхідних обсягах свої ж потреби щодо інноваційного відтворення навіть конкретних низькотехнологічних виробництв. У секторі високих технологій за імпортом Україна отримує близько 11,0% продукції інвестиційного характеру, тоді як у секторі низьких технологій майже 50,0%. Зрозуміти початки і наслідки цього стану можна з урахуванням факту згорання в країнах із розвиненим соціально орієнтованим ринковим господарством потужностей з виробництва такої продукції, як чавун і сталь та їх переведення в країни з перехідною економікою і такою, що розвивається. Ідеться фактично про підштовхуваний ззовні рух до стану стабільного економічного відставання

через купівлю «застарілих» для Заходу, але порівняно нових для українських товаровиробників металопродукції низьких технологій і надання тим самим їм додаткових фінансових ресурсів для модернізації.

Безумовно, дієздатність галузевої конструкції забезпечення експортоорієнтованого розвитку треба поставити під сумнів через її зорієнтованість не на кінцеву, а на проміжну продукцію. Висновок очевидний, але ми усвідомлюємо, що кожен, хто прагне здійснити оцінку соціально-економічних перетворень і, зокрема, дослідити проблему економічного зростання впродовж 1990–2012 рр., не має права ставити крапку в цьому питанні.

Фактично аналіз, проведений за рядом індикаторів прояву економічного зростання, не дав підстав до тлумачення ситуації як такої, що відображає позитивні аспекти в цьому сенсі. Ми вбачаємо такою можливістю з позицій формування потенціалу забезпечення в майбутньому прийнятних і реальних темпів зростання створення відповідної матеріальної основи суспільства. Ми маємо на увазі виробниче нагромадження, а саме реконструкцію діючих виробництв, оновлення основних засобів, насичення виробничої сфери більш продуктивним устаткуванням, запровадження новітніх технологій ну і можливості будівництво нових підприємств тощо.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1 : Метафизика. О душе. – 550 с.
2. Випуск товарів і послуг у 2000-2012 рр. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/p_rik_u/vpt_08_u.htm.
3. Гусаров Ю. В. Управление: динамика неравновесности : науч. издание / Ю. В. Гусаров. – М. : Экономика, 2003. – 382 с.
4. Кудров В. М. Тенденции экономического развития бывшего СССР / В. М. Кудров // Европа и Россия: опыт экономических преобразований / отв. ред. В. М. Кудров. – М. : Наука, 1996. – С. 66.
5. Національні рахунки України за 2007 рік : стат. зб. / Держ. ком. статистики України ; за ред. І. М. Нікітіної. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2009. – 248 с.
6. Національні рахунки України за 2008 рік : стат. зб. / Держ. ком. статистики України ; за ред. І. М. Нікітіної. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2010. – 248 с.
7. Національні рахунки України за 2011 рік : стат. зб. / Держ. служба статистики України ; за ред. І. М. Нікітіної. – К. : Держаналітінформ, 2013. – 158 с.
8. Огданський К. М. Проблеми економічного зростання через призму країни з перехідною економікою / К. М. Огданський // Шляхи стабілізації економічного стану в країнах СНД : зб. тез наук. робіт учасн. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 6–7 верес. 2013 р.) / Центр екон. досліджень та розвитку. – О. : ЦЕДР, 2013. – С. 68 – 71.
9. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держ. служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2011. – 559 с.
10. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Держ. служба статистики України ; за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Август Трейд, 2013. – 551 с.
11. Фримен К. Як час спливає: від епохи промислових революцій до інформаційної революції : пер. з англ. / К. Фримен, Ф. Лука. – К. : Києво-Могилянська акад., 2008. – 510 с.
12. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследования предпринимательской прибыли, капитала, процента и цикла конъюнктуры) : пер. с англ. / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
13. Clark C. G. The conditions of economic progress / C. G. Clark. – L. : N. Y., 1950. – 345 p.
14. Fourastie J. Le grand espoir du XXe siècle / J. Fourastie. – P. : Presses Universitaires de France, 1949. – 224 p.
15. Ickes B. W. Cyclical Fluctuations on centrally planned Economies: a critique of Literature / B. W. Ickes // Soviet Studies. – 1986. – January. – № 1. – Vol. 38. – P. 36 – 53.

Аннотация. Статистические данные отечественной экономики за весь период опубликования показывают общий тренд экономической системы страны, который в результате может давать разносторонние результаты в будущем. Автор проводит анализ этих процессов в экономике независимой Украины для определения четких закономерностей. Были определены основные критические точки этих процессов и доказана их взаимозависимость. Автор сделал структурный анализ макроэкономических составляющих валового общественного продукта с целью уточнения национальных особенностей определенных деструктивных явлений.

Ключевые слова: развитие, регулирование, экономическое развитие, динамика, национальный продукт, ВВП.

Summary. The statistics of the domestic economy for the entire period of the publication show the general trend of the economic system of the country, which as a result can provide versatile performance in the future. The author analyzes these processes in the economy of independent Ukraine to determine the precise patterns. They identified the main critical points of the process and prove their interdependence. The author has made a structural analysis of macro-economic components of the gross social product in order to clarify certain national peculiarities destructive phenomena.

Key words: development, regulation, economic development, dynamics, national product, GDP.